

WERELDDAG STEDENBOUW

EVENEMENTENHAL DEPART
KORTRIJK
24 NOVEMBER

2022

ruimte voor
water

vrp

ruimte & planning

KORTRIJK

inhoud

- 3** **Voorwoord**
- 5** **Introductie**
- 11** **Water+Land+Schap**
- 15** **De Droge Delta**

-
- 21** **Programma**

voorwoord

Beste Lezer,

Voor u ligt de brochure van de VRP Werelddag van de Stedenbouw 2022, met als thema 'Ruimte voor Water'.

Voor stedenbouwkundigen, ruimtelijk planners en ontwerpers die zowel in de bebouwde als in de open ruimte actief zijn, is water als thema niet meer weg te denken uit hun praktijk. Bovendien is de urgentie na de beelden van de overstromingen in de Vesdervallei, het advies van het expertenpanel 'Weerbaar Waterland' (2022) en de opeenvolgende droge zomers voor iedereen duidelijk geworden.

Toen we het thema Water lanceerden werden we dan ook overspoeld door initiatieven en projecten. Om de juiste keuzes te kunnen maken werd een werkgroep samengesteld. Greet Timmermans van de Vlaamse Milieumaatschappij (VMM), Liesbeth Gellinck van de Vlaamse Landmaatschappij (VLM), Lieven Symons van Labo Ruimte (Departement Omgeving & Team Vlaams Bouwmeester), Geert De Blust van Inbo/ UAntwerpen, Timo Stevens van De Urbanisten, Isabelle Putseys van Sweco en Jan Staes van UAntwerpen maakten deel uit van deze werkgroep. Uit de gesprekken werd duidelijk dat er meer aandacht nodig is voor bovenlokale watersystemen, om lokale initiatieven te ontwerpen en te realiseren. Het ontbreekt ruimtelijk planners en ontwerpers soms aan kennis over die complexe watersystemen. De interactie tussen de lokale en de regionale schaal is ontzettend belangrijk. Daarnaast werd duidelijk dat we het niet enkel over overstromingsrisico's kunnen hebben, al is die thematiek voor de ruimtelijke planning essentieel. We moeten het ook over droogte hebben, én over waterkwaliteit. Een brede benadering dus. Die inhoudelijke keuzes werken door in de cases die we hebben geselecteerd voor de deelsessies.

In deze inleidende brochure geven we twee belangrijke Vlaamse initiatieven een forum. Het eerste artikel biedt een inkijk in de Water-Land-Schapprojecten die ontstaan zijn uit twee oproepen van de VLM. Gebiedscoalities blijken daar de cruciale succesfactor om tot concrete realisaties te komen. Het tweede artikel neemt ons mee in 'De Droge Delta', het ontwerpend onderzoek van Labo Ruimte. Ontwerpend onderzoek is een essentiële werkwijze om te voorkomen dat we enkel inzetten op korte-termijnoplossingen. Het vertrekt vanuit een grondige systeemanalyse en gaat vervolgens na welke ontwerpende oplossingen mogelijk zijn. We kiezen er bewust voor om twee voorbeelden te geven die een heel andere aanpak hanteren: het ene heel concreet met de voeten in de modder, het andere veel 'theoretischer' benaderd, vanuit een bovenlokaal systeem en vanuit toekomstscenario's die naderhand concreet vertaald kunnen worden. We zijn ervan overtuigd dat beide aanpakken even zinvol en bovendien complementair zijn. Werken we alleen 'in de modder', dan dreigen we blind te blijven voor een aantal oplossingen die ontwerpend onderzoek kan bieden. Blijven we enkel in het onderzoekende, dan verliezen we de concrete dynamiek op het terrein. Het water stroomt dus bij voorkeur in beide richtingen.

Er wordt op dit moment veel kennis, expertise en ervaring ontwikkeld bij lokale en provinciale besturen, Vlaamse overheidsdiensten, ontwerp- en studiebureaus en in onderzoeksinstellingen. Het wordt tijd om al die inzichten met elkaar te confronteren en ze te verbinden om tot een doordachte, integrale en structurele aanpak te komen op diverse schaal- en beleidsniveaus. Zo maken we van 'Ruimte voor Water' een positief verhaal.

Daar willen we met deze dag toe bijdragen. Maar een Werelddag van de Stedenbouw voorbereiden doe je niet in je eentje. We willen dan ook graag iedereen danken die vooraf en op de dag zelf zijn steen(tje) in deze rivier heeft verlegd!

An Rekkers, directeur VRP

Kathleen Van de Werf, voorzitter VRP

introductie

De Beek

Ik groeide op in een klein stadje met een beek. Een stevige beek, een rivier bijna, die lang geleden toegang bood aan schepen, waardoor de economie opbloede en het uit zijn voegen gebarsten dorp een stad met rechten werd. Van die middeleeuwse bedrijvigheid was in de jaren '80 van vorige eeuw, toen ik er opgroeide, geen spoor meer te bekennen: de beek was al lang te klein bevonden voor de containerschepen die bij de nieuwe wereld van hyperproductie en –consumptie hoorden. Dwars door de omliggende dorpen werden geasfalteerde wegen aangelegd, treinsporen en later snelwegen namen het werk van de beek over.

En zo werd het stil langs de beek, op het gefluit van een mannetjesmerel en het gesnater van wat eenden na. De bewoners trokken houten schuttingen op om huis en tuin van de beek te scheiden. De beek werd losgekoppeld van de stad, een plek waar je enkel komt als je er wil zijn. De kinderen kenden de beek wel, ze waagden zich op winterse ochtenden op het krakend ijs. En geliefden lieten zich er gewillig kussen in het gras. Wie last had van zwaarmoedigheid kon er uren naar het zacht stromende water staren. En na dit even-uit-de-wereld-zijn keerde men terug in de richting van de kerktoeren. Dan passeerde men het brugje, waar de beek verdween in een betonnen, donkere en met braamstruiken overgroeide tunnel onder het wegdek. Dat was waar de beek stopte en de stad begon.

Jarenlang werd ik aangetrokken door het zwarte gat, die koele en vochtige gang waar je het water als in een spelonk hoorde stromen. Op een dag kreeg ik de kans om wat verborgen was te ontdekken. Geen groter contrast tussen de groene idylle boven mijn hoofd en het stinkend riool waarin ik me na het afdalen van het laddertje bevond. We ploeterden met onze gids door het slijkwater, onze zaklampen stevig vastgeklemd (in het bewegend licht flitsten grijze schimmen weg), en onder de blikken van verstoorde wezens, duwden we uiteindelijk een zware putdeksel open. Met knipperende ogen stonden we midden op de markt, waar we ons opwarmden aan de zon en de mensen in een grote boog om ons heen liepen.

Ik verruilde het stadje later voor 'de grote stad,' en liet de beek achter in een hoekje in mijn hoofd. Tot ik op een dag iemand over de beek hoorde praten. Er werd in het stadje een heftig debat gevoerd, kwam ik te weten. Een ontwerper had het plan opgevat om het marktplein terug open te maken. Enthousiast toonde hij hoe de beek er weer in volle glorie kon schitteren. De bewoners vonden dat maar een bijzonder vreemd idee. De beek stinkt en de pest en cholera werden erbij gehaald om de markt te laten tot wat ze al sinds hun vroegste herinnering was: een parking met dwars erover een weg, en met als enig groen de jaarlijkse kerstboom. Na veel soebatten kwam men tot het besluit dat het volstond om het zwarte asfalt te vervangen door natuursteen om de markt in ere te herstellen. Een aantal parkeerplaatsen werden – met nog wat aanhoudend gemor – geschrapt, en daar werden 'bedriegertjes' geplaatst, fonteintjes die onaangekondigd uit de stenen spuiten, tot groot jolijt van de kinderen. Maar de beek bleef ook voor de komende generatie onzichtbaar, veilig weggeborgen onder de grond.

Het verhaal van de beek in mijn geboortestad is exemplarisch. In vrijwel iedere stad of gemeente wordt de vraag gesteld hoe men water terug zichtbaar kan maken, met wisselend succes. Het besef dat water ruimte nodig heeft, dringt door. En dat centra van steden en gemeenten hiermee aan karakter en aantrekkingskracht winnen, ook. Dat water in de stad hiermee een 'unique selling proposition' is en een parking bepaald niet, heeft de vooruitziende beleidsmaker goed begrepen. Een win-win dus.

Hoe is het gesteld met onze beken en rivieren buiten de stad? Het lijkt moeilijker om diezelfde win-win daar te realiseren. Er zijn veel meer actoren, meer betrokkenen, er lopen al vaak verschillende planprocessen. Het watersysteem beïnvloedt en wordt beïnvloed door verschillende gebruikers, wat maakt dat er moeilijk te overbruggen perspectieven zijn: een landbouwer of ondernemer overleeft hier en nu dankzij én ondanks het watersysteem. Wie zorg draagt voor de leefomgeving beoogt een veel abstracter doel: een algemeen overleven van mens en dier in een nabije en verre toekomst. Of nog; wat je bovenstrooms uitvreet, heeft pas een aantal kilometers verder benedenstrooms effect. En wat je op de heuvel doet, voelt een ander in de vallei.

Bovendien duiken tal van andere uitdagingen op en die zijn helaas niet min: klimaatverandering met verhoogde blootstelling aan overstromingsrisico- en droogterisico's; de toenemende verharding en de problematische afstroming van hemelwater, door een permissief bouwbeleid, een op drainage gebaseerd landbouwmodel en door schadelijke stoffen die in ons grond- en oppervlaktewater terechtkomen. En zo wordt de eenvoudige beek een complex watersysteem.

Blauwe draden

We willen op de Werelddag van de Stedenbouw een grondige analyse maken, maar ook handvaten aanreiken om tot oplossingen te komen. Daarom lopen er een aantal blauwe draden doorheen deze dag, soms bovengronds, soms ondergronds, soms rechtlijnig en soms meanderend.

1. Het watersysteem als geheel

‘Ruimte voor water’ gaat in de eerste plaats over water de kans geven om meer door te dringen in de bodem. Door het verharderen van de bodem organiseren we onze eigen overstromings- en droogterisico’s. Water laten infiltreren betekent de open ruimte die we nog hebben open houden, en nodeloze verharding ontharden. Het betekent ook beken en rivieren opnieuw laten meanderen en rivieren de nodige ruimte geven bij hevige neerslag.

Het gaat ook over ons drink-, grond en oppervlaktewater en de noodzaak om dat water naar waarde te schatten en er zorgvuldiger mee om te gaan. En ons watersysteem beschermen tegen vervuiling, iets waar we helaas nog te weinig in slagen. Het gaat zelfs over voldoende bomen planten zodat er via evaporatie voor afkoeling kan gezorgd worden. Het doorgronden van dit complexe systeem, dat opduikt in verschillende ruimtelijke contexten, is essentieel om de juiste ingrepen op de juiste plaats toe te passen en om zicht te krijgen op de prioriteiten en mogelijke quick wins.

DEELSESSIE 3

Isabelle Putseys (Sweco) onderzoekt met landschapsarchitecten Annelies de Nijs (Atelier Horizon), Claire Laermans (Lama) en Florence Vannoorbeeck (BUUR part of Sweco) wat we na 20 jaar integraal waterbeleid van resultaten zien op het terrein. Op veel plaatsen vinden we toepassingen van water in stads- en landschapsontwerp. Een kritische kanttekening hierbij is echter dat de verwachte positieve impact op dit moment helaas nog ondermaats is. Wat zijn de obstakels waar ontwerpers op botsen om tot optimale resultaten te komen? Wat zijn mogelijke oplossingen en hoe kunnen we inzetten op een goede fasering in het ontwerpproces?

DEELSESSIE 4

De gemeente Temse heeft een ambitieus plan op wijkniveau en koppelt water aan andere thema's zoals mobiliteit en energie, om tot een echte klimaatwijk te komen. Nel Vereeken (Clustermanager Ruimte gemeente Temse) licht het plan toe en gaat o.a. in op hoe je vergroening en ontharding realiseert in het bestaande bebouwingsweefsel.

We werpen ook een blik op onze nationale hoofdstad. Tom Dhaeyer (Antea Group) schetst de verschillende fiches van het Waterplan Brussel, die ontwikkeld werden vanuit een intensief voortraject met verschillende diensten. Ook het Waterplan van Antwerpen komt aan bod: Samuel Van de Vijver (Stad Antwerpen) gaat erop in. Hij zal ook voorbeeldprojecten en de implementatie van het Antwerpse Waterplan in hun werking toelichten. Hannelore Mees van de Provincie Oost-Vlaanderen begeleidt de deelsessie vanuit haar eigen ervaring met processen met lokale besturen.

2.

Het watersysteem als common

Het watersysteem is 'een common,' een waardevolle bron die we samen met anderen delen en waar we afspraken over moeten maken zodat de bron niet opdroogt. En het watersysteem stopt niet aan gemeentegrenzen. Hoe brengen we diverse actoren samen en smeden we coalities? Hoe krijgen we burgers mee? Wat kunnen we leren uit de pilootprojecten van Water-Land-Schap van VLM en uit andere bestaande gebiedsgerichte processen?

DEELSESSIE 2

Gebiedsgericht werken is essentieel als we met waterlopen aan de slag gaan. Bekkenssecretariaten en provincies nemen dan ook een belangrijke rol op om de ecosysteemfuncties van beken en rivieren terug te optimaliseren. Ook de Water-Land-Schap-projecten van VLM zetten in op het samenbrengen van diverse actoren in een gebied. Griet Celen (VLM) gaat erover in gesprek met Bram Abrams (Vlaamse Dienst Gouverneur Antwerpen) en An Steegen (projectcoördinator Vlaams-Brabant).

DEELSESSIE 5

Vanuit Labo Ruimte stelt sessievoorzitter Lieven Symons vast het verhogen van de betrokkenheid van burgers bij het watersysteem essentieel is om draagvlak te krijgen voor ingrepen. In deze sessie gaan deelnemers aan de slag met de inzichten van Karolien Van Dyck (Common Ground), Kathleen Van Dorslaer (Provincie Antwerpen, project Laakdal), Liesbeth Huybrechts (Waterrijk Waterschei, UHasselt) en Boud Verbeiren (VUB) over het citizen science project Brusseau.

3. Water in de toekomst: innovatief denken vanuit ontwerpend onderzoek

Berg het vooruitgangsoptimisme maar even op: onze toekomst ziet er niet meer vanzelfsprekend rooskleurig uit. Als ontwerpers en beleidsmakers moeten we, samen met wetenschappers, de toekomst recht in de ogen kijken. Dat biedt ons nu de kans om ons zo goed mogelijk voor te bereiden. Daarom is ontwerpend onderzoek onontbeerlijk. Hoe kunnen we de bedreigingen die op ons af komen zo veel mogelijk ombuigen tot kansen? En hoe kunnen deze denk- en doe-oefeningen mensen motiveren om hier mee aan bij te dragen?

DEELSESSIE 6

In deze sessie nodigt Labo Ruimte Nederlands landschapsarchitect Robbert De Koning uit om zijn inzichten met Vlaanderen te delen. Robbert toont hoe ontwerpend onderzoek aan de basis lag voor 'Ruimte Voor de Rivier' en het Nederlandse Delta-programma. Marten Dugernier (Antea Group) legt hier het Sigmaplan naast. Sessievoorzitter David Verhoestraete (Cluster) legt de link met het ontwerpend onderzoek van De Droge Delta (Labo Ruimte): hoe kunnen we naar een Sigmaplan voor droogte toewerken?

4. There is no solution without planning (herbestemming dus)

We vinden er geen doekjes om: integraal ontwerpen is essentieel, pilootprojecten zijn gangmakers, maar zonder effectieve ruimtelijke planningskeuzes zijn beide slechts een druppel op een hete plaat. Waardevol, maar weerloos. Duizenden hectaren grond die op dit moment een belangrijke watergerelateerde ecosysteemfunctie hebben, worden op dit moment juridisch niet als dusdanig beschermd. In het licht van de effecten van klimaatverandering zijn deze gronden van onschatbare waarde. Het is hoogtijd dat ze herbestemd worden zodat ze ook in de toekomst hun diensten voor een veilig watersysteem kunnen leveren.

DEELSESSIE 1

Peter Lacoere (Veneco, Hogent) verknoopt de opgave van de bouwshift met het anticiperen op fenomenen zoals een waterbom. Hij geeft een overzicht van beleidsacties die dringend nodig zijn voor de watergevoelige open-ruimtegebieden. Dirk Cleiren (GruunRant vzw) ontwikkelde een GIS-analysemethodiek waarbij de watersysteemkaart, de bestemmingen en het effectieve ruimtebeslag geïntegreerd worden. Op die manier maakt GruunRant actiezones zichtbaar waar een mix van maatregelen aan gekoppeld kunnen worden. De Vlaamse Milieu Maatschappij geeft toelichting bij de watertoets. Marjolijn Claeys (Voorland) brengt haar eigen ervaring als planner in en modereert het gesprek.

We hopen dat u op deze Werelddag van de Stedenbouw deze blauwe draden vindt, verknoopt tot inzichten en mee naar huis neemt. Terug naar de beek en/of het watersysteem in uw eigen gemeente of regio.

We wensen u een boeiende dag toe!

Mieke Nolf, beleidsmedewerker VRP

Water+
Land+
Schap

Water+ Land+ Schap

Vlaamse Landmaatschappij (VLM)

Door klimaatverandering krijgen landelijke gebieden steeds meer te maken met droogte en wateroverlast. Landbouw en natuur vormen een groot deel van de oplossing en er zijn innovatieve manieren te vinden om ze optimaal te laten samenwerken. Dat is de filosofie van het project Water-Land-Schap.

Lokale gebiedscoalities maken werk van weerbare waterland- schappen

“Het doel is om problemen met water in landelijke gebieden op te lossen door samenwerking op het terrein. De Vlaamse overheid en diverse onderzoeksinstellingen bundelen de krachten met lokale actoren zoals landbouwers, bedrijven, bewoners, overheden en landschapsbeheerders om waterbeheer aan te pakken”, vertelt Griet Celen (VLM). “Zo werken we oplossingen uit die voor alle partijen een meerwaarde bieden.”

De maatregelen zijn erop gericht om een klimaatrobuuste landbouw, duurzame watervoorraad en goede waterkwaliteit te creëren en overstromingen, erosie en verdroging tegen te gaan. “Voorbeelden zijn onder meer bufferstroken, plantaardige stuwdammen, rietkragen en overstromingsgraslanden”, zegt Barbara Vael (VMM). “Alle maatregelen gebeuren met aandacht voor de natuur, landbouw en mens in het gebied.”

Uitwisseling van expertise

Water-Land-Schap past uitstekend in de ambities die minister van Omgeving Zuhal Demir met de Blue Deal en het klimaatadaptatieplan heeft.

De projecten die in 14 gebiedscoalities uitgevoerd werden na de eerste oproep in 2017 leverden leerrijke inzichten in welke maatregelen goed werken tegen droogte en wateroverlast. Topmaatregelen die de coalities nu uitvoeren op het terrein zijn de aanleg van infiltratiepoelen, plantaardige dammen en oeverstroken, het opstuwen van grachten en experimenten met klimaatrobuuste teelten. Een [inspiratiegids](#) en [video](#) bundelen die klimaatadaptatieve maatregelen.

“Die projecten inspireren anderen om ook aan de slag te gaan. Dat merken we aan het succes van de tweede projectoproep die gelanceerd werd in 2021, waarbij [15 gebiedsgerichte projecten](#) en [8 innovatieve projecten](#) middelen krijgen om aan de slag te gaan”, zegt Barbara. “Dat succes heeft ook te maken met de begeleiding en evaluatie waarvoor we zorgen, zodat zowel de overheid als de landbouwers en natuurbeheerders kunnen bijleren.”

Op dit moment zijn 14 coalities aan de slag en zal de uitvoering door nog eens 15 coalities op korte termijn van start gaan. Dit betekent dat in een behoorlijke deel van Vlaanderen lokale actoren samenwerken rond versterking watersysteem, duurzame landbouw en versterking van hun landschap. We beslaan daarmee al een behoorlijke oppervlakte van Vlaanderen.

Griet Celen: “Doel is om de opgebouwde expertise en kennis binnen die gebieden te verspreiden naar toekomstige projecten. Omdat de landbouwers nauw bij het project betrokken worden en de voordelen ervaren, slagen we erin om ook nieuwe partijen sneller over de streep te trekken. Bovendien leren de gebiedscoalities van elkaar, waardoor ze zich continu kunnen verbeteren en evolueren. De uitdaging is nu nog een stap verder te zetten en meer coalities op de been te brengen.”

Sponslandschappen

Ook prof. Patrick Willems (KU Leuven), dé academische autoriteit op het vlak van water, is enthousiast over Water-Land-Schap en dan vooral over de werking via de gebiedscoalities. Hij noemt het één van de betere praktijken binnen de Blue Deal. “De uitdaging voor de gebiedscoalities is om binnen hun gebied nog sterker in te zetten op maatregelen die een meetbaar effect hebben op het beter vasthouden van water of waar nodig buffers te voorzien om een te veel aan water op te vangen als dat nodig is.”

Om een integraal waterbeheer op landschapsniveau uit te werken, zijn bovenstrooms lokaal gerichte acties immers noodzakelijk om ervoor te zorgen dat minder neerslagwater meteen afstroomt naar overstromingsgevoelige gebieden. Dat kan enerzijds door de infiltratie van het neerslagwater in de hand te werken, anderzijds door lokaal water te bufferen in kleinschalige en landschappelijk geïntegreerde opvangsystemen.

“Al die lokale kleinschalige maatregelen hebben elk op zich een beperkte impact, maar als ze op grote schaal worden geïmplementeerd zal hun cumulatieve impact zeer groot zijn”, besluit Patrick Willems.

De aanpak van Water-Land-Schap is dan ook opgenomen binnen het [advies Weerbaar Waterland](#), waaraan Patrick Willems als expert deelnam. In het kader van het klimaatadaptatieplan onderzoeken we nu de mogelijkheid om de aanpak van Water-Land-Schap te versterken en verder op te schalen.

De Droge Delta

LABO RUIMTE

De droge zomers waarmee Vlaanderen in 2017, 2018, 2019, 2020 en 2022 werd geconfronteerd, hebben ons geleerd dat we niet voorbereid zijn op langere periodes van droogte. Er gebeurt al heel wat onderzoek naar waterschaarste, maar het verband met ruimtelijke ontwikkeling werd in die onderzoeken nog te weinig in kaart gebracht. Ruimtelijke planners, stedenbouwkundigen en ontwerpers hebben bovendien nog te weinig kennis en concrete bouwstenen om aan de slag te gaan met de droogteproblematiek.

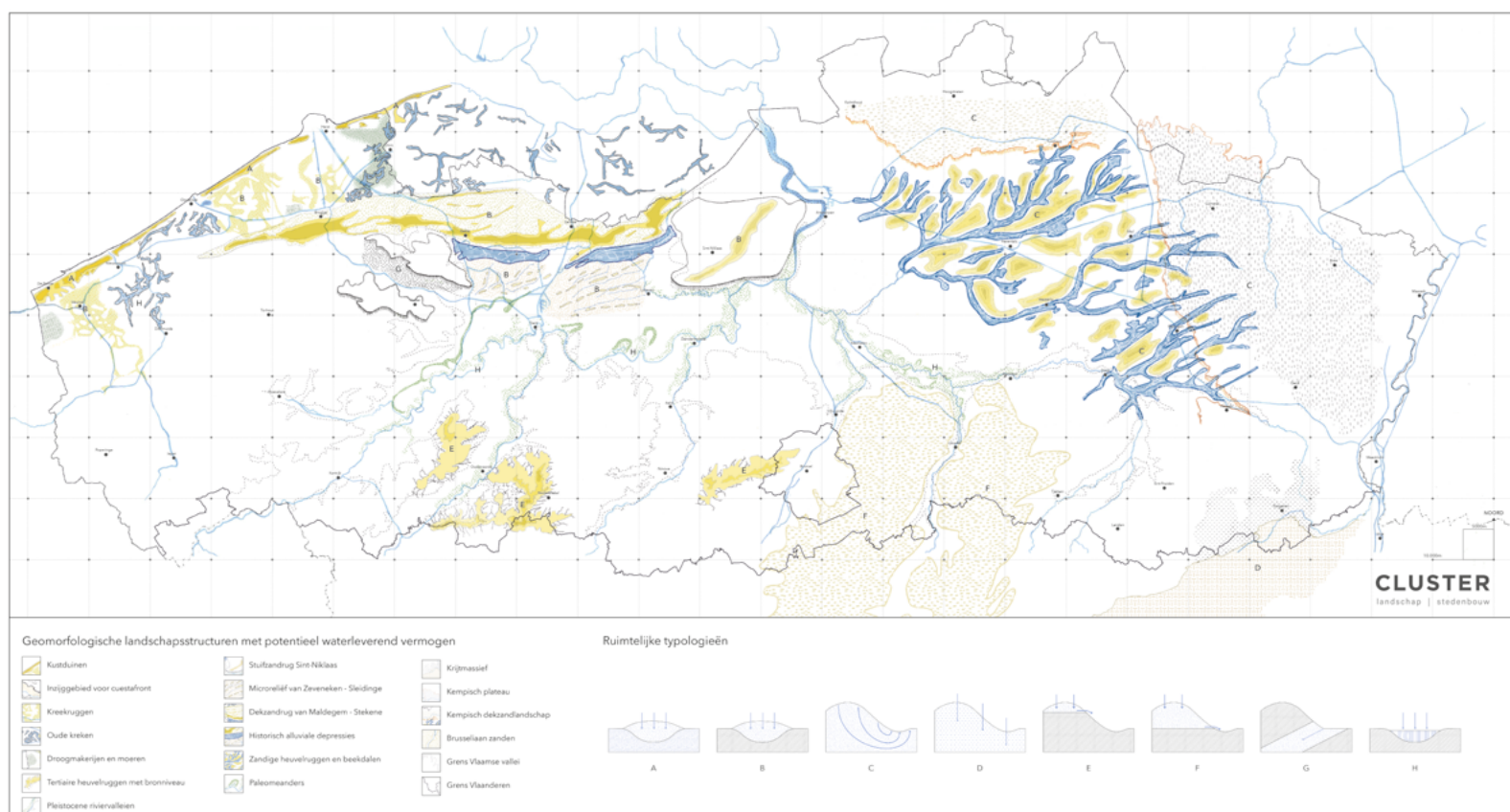
De Droge Delta

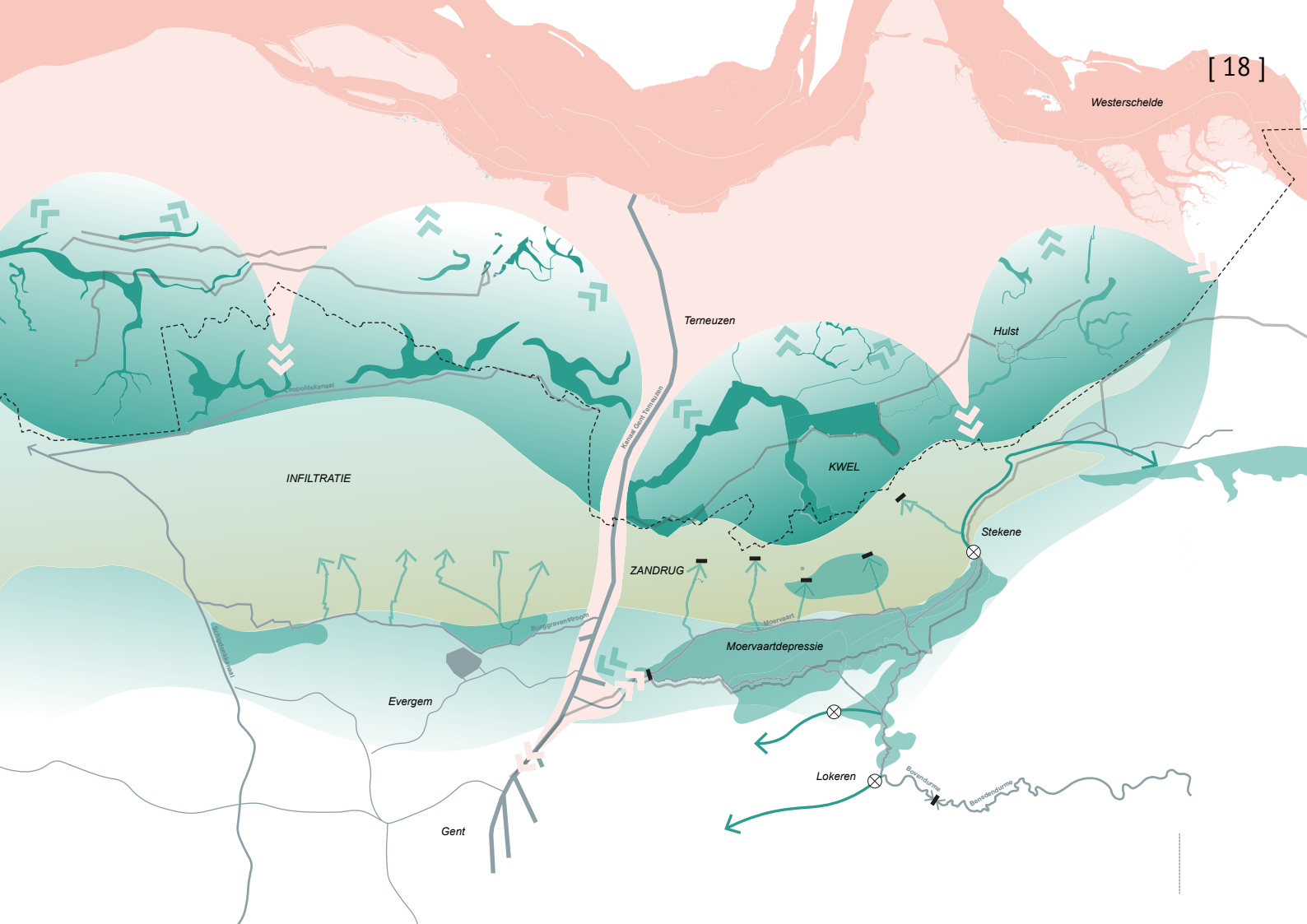
Onder de noemer 'De Droge Delta – Ruimtelijke hefboomen in de strijd tegen waterschaarste' lanceerde LABO RUIMTE, het samenwerkingsverband tussen het Departement Omgeving en het Team Vlaams Bouwmeester, in 2020 een nieuw ontwerpend onderzoekstraject.

LABO RUIMTE wil bij de recente veelheid van acties en onderzoeken die rond droogte en waterschaarste lopen een zinvolle aanvulling leveren. De focus van het onderzoekstraject ligt daarom op een proactieve aanpak en oplossingen die gelinkt kunnen worden aan ruimtegebruik, ruimtelijk beleid of de inrichting van de ruimte.

Seizoensbuffers op Vlaamse schaal

Waterschaarste is een complexe problematiek. Hoewel er op jaarbasis voldoende regen valt om aan onze watervraag te voldoen, wordt er nog te veel water afgevoerd, zodat we in periodes van droogte in de problemen komen. Dat heeft onder meer te maken met de manier waarop we onze ruimte gebruiken en inrichten. Als we ons echt willen wapenen voor de droogte zullen we collectief moeten evolueren naar meer infiltratie, vasthouden en hergebruik van water.

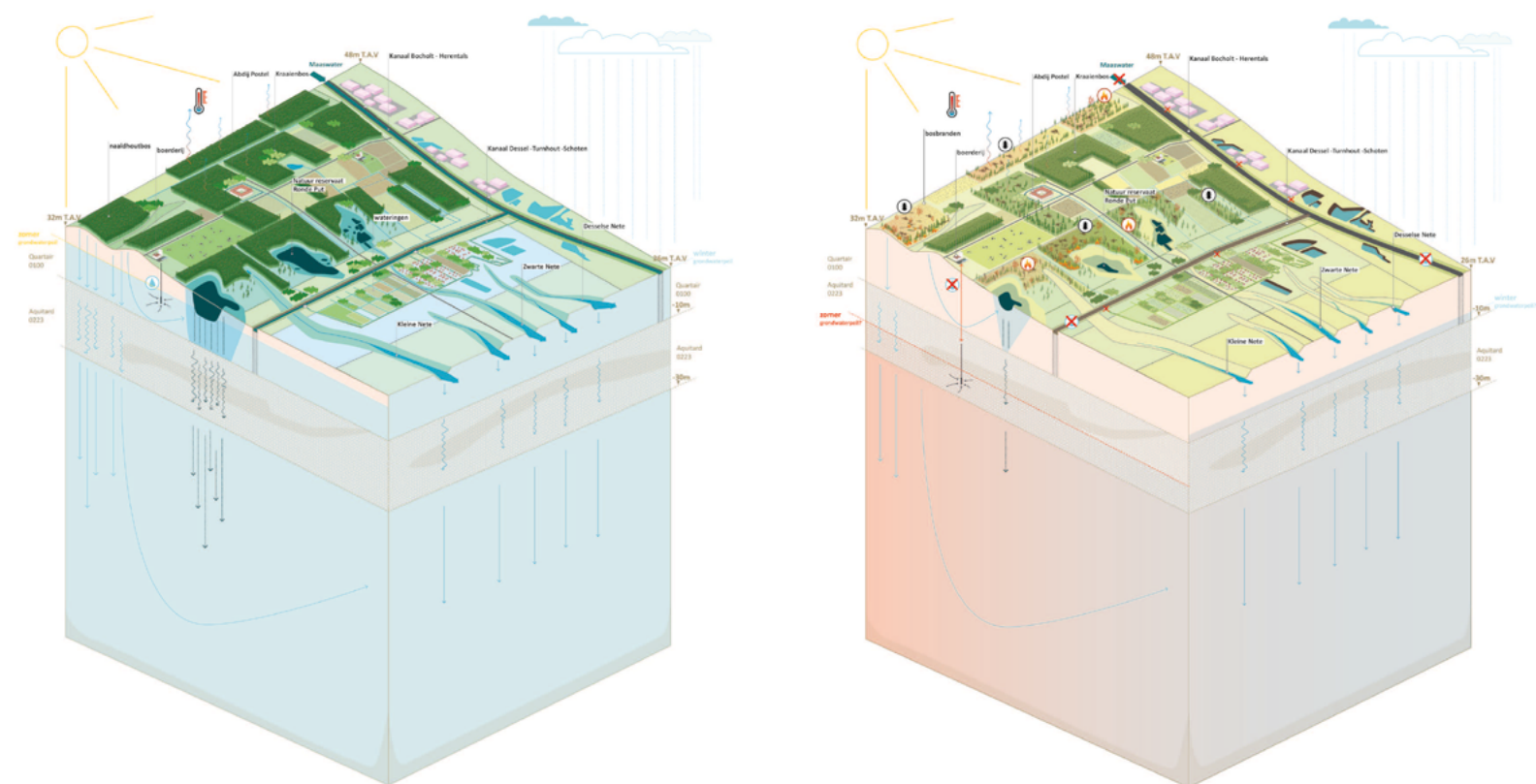
Ons landschap overal voorzien van betonnen of plastic bakken om water te bufferen levert weinig meerwaarde of koppelkansen op. In het onderzoek focussen we daarom op de bodem onder onze voeten en het landschap op zich, die kunnen functioneren als een groot, natuurlijk buffervat. De bodem en ondergrond zitten vol poriën waarin water opgeslagen kan worden. Door onze ondergrond te beschouwen als een groot buffervat ontstaan plots veel meer mogelijkheden om, naargelang de samenstelling en de dikte van de lagen in de ondergrond, water op te slaan. Dat we bij het herinrichten van ons landschap, onder meer om droogte te bestrijden, rekening moeten houden met de verschillen in ondergrond lijkt een evidentie voor ruimtelijke planners, toch gebeurt het nog steeds te weinig. Meer ontharden, water laten infiltreren en vasthouden in de bodem om droogte te bestrijden moet overal gebeuren, maar zal in het ene gebied veel meer impact hebben op strategische voorraden dan in het andere. In een eerste fase van het onderzoek detecteerden we een aantal landschappen waar er opportuniteiten liggen om water gedurende langere tijd in op te slaan en ons zo beter te wapenen voor lange periodes van droogte.

Drie sponslandschappen

De uitdagingen op vlak van droogte, maar ook de kansen om water op te slaan, zijn erg verschillend naargelang het gebied, en dus moeten we ook gedifferentieerd werken in verschillende landschappen in Vlaanderen. Drie ontwerpteams ronden eind 2022 het ontwerpend onderzoek in drie gebieden af. Voor deze gebieden onderzoeken ze hoe we droogte kunnen bestrijden samen met andere water- en ruimtelijke uitdagingen.

De zandige ondergrond van de Kempen vormt een kans om veel water in de bodem op te slaan en vast te houden. Daarmee kunnen De Kempen hét (drink) watervat van Vlaanderen worden. Het ontwerpteam van LAMA brengt de mogelijkheden van een hernieuwd landschap in beeld, als we van een drainagelandschap evolueren naar een sponsland in het stroomgebied van de Kleine Nete.

Hogergelegen brongebied belangrijkste om grondwater aan te vullen

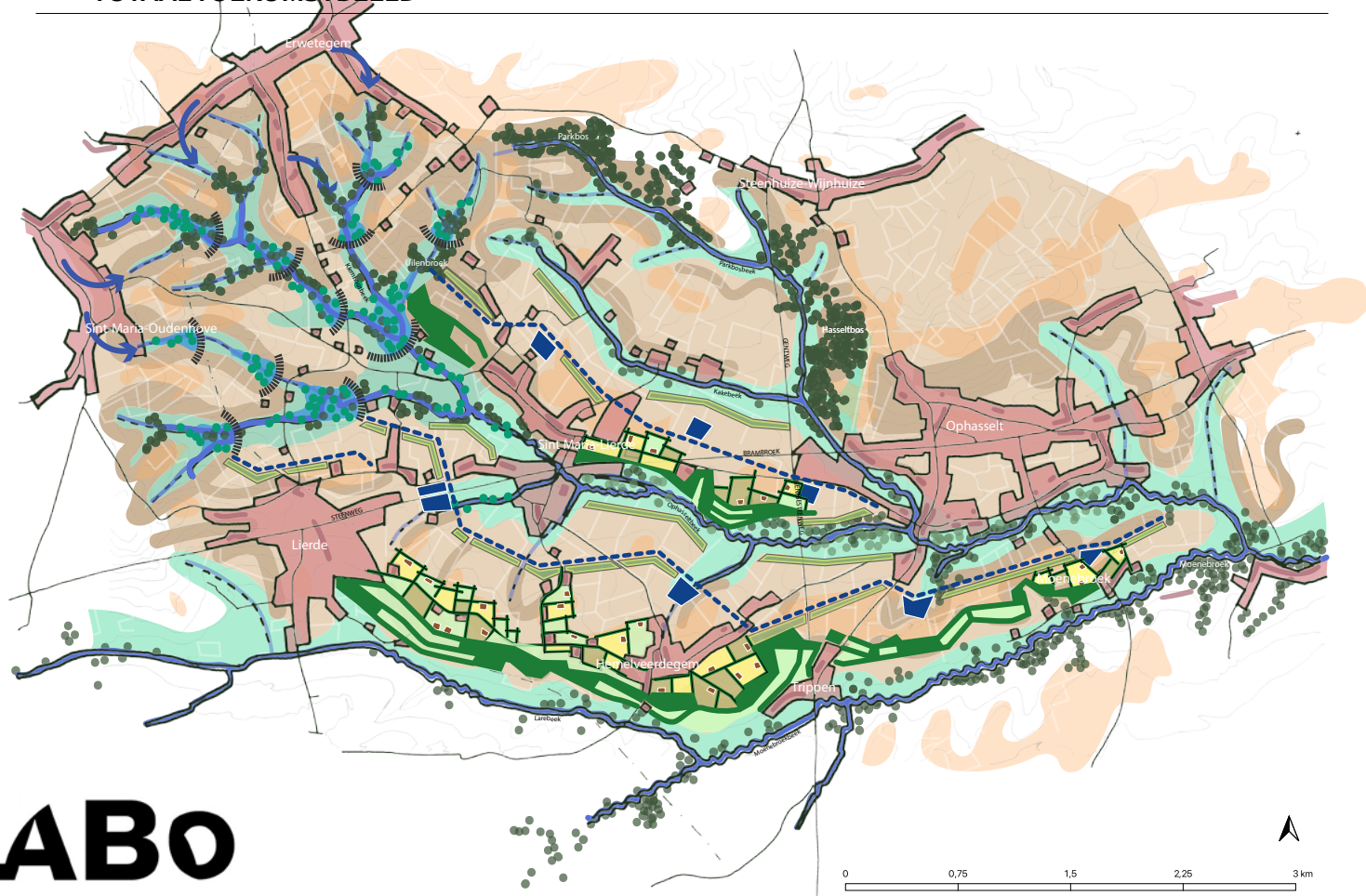

De zandrug ten noorden van de Moervaartvallei biedt veel mogelijkheden om water te stockeren en meer water ter beschikking te stellen voor de drinkwatermaatschappijen die in deze regio actief zijn. Door extra water op te slaan in de zandruggen kunnen we ook de zoetwaterbel versterken die de verzilting tegen gaat.

Ook in meer reliëfrijke zones, zoals de Denderflanken, kan een samenwerking met het landschap opportuniteiten bieden. Tractebel, H+N+S en IMDC verkennen hoe een grondige transformatie van het landschap zowel op droogte als overstromingen in de Dendervallei een antwoord kunnen bieden.

Meer info is terug te vinden op www.drogedelta.be. Vandaag kan je daar al de resultaten van de diagnose-fase terugvinden, opgemaakt door Cluster, Universiteit Antwerpen en Sweco. Begin 2023 worden hierop ook de onderzoeksresultaten van de drie cases gedeeld: de Kleine Nete – Lama en HoGent; Denderflanken – Tractebel, HNS, IMDC; en de omgeving van de Moervaartvallei – Omgeving en Hesselteer.

*TOTAAL TOEKOMSTBEELD

programma

09u30 **plenair** ➤

14u40 **deelsessies**

1. Van betonland naar sponsland: water stuurt ruimtelijke planning ➤
2. Rivieren als gebiedsgerichte opdracht ➤
3. Water als blauwdruk in het landschapsontworp ➤
4. Water in de stad en in de gemeente ➤
5. Burgers aan boord ➤
6. Oplossingsgericht landschappen maken: ontwerp als drijfveer voor beleid ➤
7. Terreinbezoek De Leieboorden (Stad Kortrijk) ➤
8. Terreinbezoek Heulebeek (Stad Kortrijk) ➤

16u30 **slotbemerkingen & receptie**

plenair

DEPART ZAAL

9u30: verwelkoming en voorstelling van het dagprogramma door **Toon Verlinden**, wetenschapscommunicator en auteur van *Weg Van Water*.

9u40: Schepen **Wout Maddens** (Stad Kortrijk): Werken aan Ruimte Voor Water.

9u55-10u30: **Patrick Willems** (KULeuven en expertenpanel Weerbaar Waterland, Voorzitter Vlario en lid Droogtecommissie).

Patrick Willems neemt ons mee in de werking van het watersysteem en biedt een overzicht van de uitdagingen in Vlaanderen op vlak van waterkwantiteit en -kwaliteit, op diverse beleidsniveaus en over sectoren heen.

10u30-11u05: **Jan Staes** (UAntwerpen) en **David Verhoestraete** (Cluster)

De droogteproblematiek is verschillend per gebied of regio. **Jan Staes** legt uit hoe die regionale differentiatie met bodem samenhangt en welke diverse strategieën er nodig zijn in de strijd tegen droogte. **David Verhoestraete** maakt hier de ruimtelijke vertaling van: wat betekent dit voor ruimtelijk planners en landschapsontwerpers? Hoe vertalen we die kennis naar ruimtelijk ontwerp?

11u05-11u25: pauze

11u30-12u15: Panelgesprek gemodereerd door **Joachim Declerck** (AWB), met **Patrick Willems** (KULeuven), **Jan Staes** (UAntwerpen), **Liesbeth Gellinck** (VLM), **Maarten Hens** (Departement Omgeving) en **Jan Vanvelk** (Bekkencoördinator van de Demer).

Joachim Declerck start met de belangrijkste ruimtelijke inzichten van de hoogwatercommissie als leidraad voor het debat.

Hoe kunnen we op een systeemaanpak inzetten? Hoe weet je of je lokale maatregelen passen in gebiedsvisie op hoger schaalniveau? Wat is de rol van de diverse beleidsniveaus? Hoe moet de Blue Deal 2.0 eruitzien?

Ook vanuit de zaal kunnen/mogen er vragen gesteld worden!

12u15: Conclusies voormiddag en oproep (VRP)

12u30-13u25: Lunch

TRANZIT (POLYVALENTE ZAAL)

Neem tijdens de lunch een kijkje in de backstage van de Transit zaal. Daar presenteert **Wim Clymans** (VITO) de WaterAtlas, die VITO ontwikkelde in opdracht van de Vlaamse overheid. De WaterAtlas brengt het potentiële gebruik van alternatieve waterbronnen voor verschillende toepassingen in kaart. De WaterAtlas inventariseert zowel het aanbod van hemelwater en (gezuiverd) afvalwater, als de vraag vanuit industrie, diensten, landbouw en huishoudens in een kaartencatalogus. Door te visualiseren waar potentieel voor duurzame uitwisselingen ligt, moedigen de kaarten aan tot circulair waterver- en gebruik. De WaterAtlas is pas beschikbaar vanaf begin 2023; we krijgen dus een sneak peek!

DEPART ZAAL

13u30-14u: **Li An Phoa** (Drinkable Rivers)

Li An Phoa studeerde bedrijfskunde in Rotterdam, filosofie in Amsterdam en systeemecologie in Plymouth. Ze is oprichter van *Drinkable Rivers* en de nomadische buitenschool Spring College. Daarnaast geeft ze wandelcolleges op Business Universiteit Nyenrode in Breukelen en de Internationale School voor Wijsbegeerte in Leusden. In 2018 liep ze 1.000 kilometer langs de Maas, van de bron in Frankrijk tot de monding in de Noordzee. Die wandeling vormde de start van *Mayors for a Drinkable Meuse*, een internationaal burgemeestersnetwerk voor een drinkbare Maas. Ook zette Li An met haar stichting een ambitieus burgeronderzoek op dat mensen wereldwijd in staat stelt om de gezondheid van beken en rivieren te onderzoeken.

14u-14u30: Leren uit het territoriaal ontwikkelingprogramma TOP Dender, **Liesl Vanautgaerden** (Departement Omgeving) en **Wim L'Ecluse** (Provincie Oost-Vlaanderen)

De Dendervallei kent belangrijke uitdagingen op het vlak van demografie, economie, mobiliteit, open ruimte en klimaat. Deze vergen een geïntegreerde aanpak en gebiedsgerichte samenwerking tussen Vlaamse, provinciale en lokale actoren. Liesl en Wim tonen wat dat concreet betekent en hoe je naar zichtbare resultaten op het terrein toe kan werken.

14u30-14u40: verplaatsing naar de deelsessies

14u40-16u30: deelsessies

Vanaf 16u30: slotbemerkingen en receptie

deelsessies

1. Van betonland naar sponsland: water stuurt ruimtelijke planning

DEPART
grote zaal

Sessievoorzitter: **Marjolijn Claeys** (Voorland)

Als water sturend wordt voor de ruimtelijke planning, zoals geadviseerd wordt door de Commissie Hoogwater, dan heeft dat gevolgen voor de regionale en lokale visies op waar nog wel of niet ontwikkeld kan worden.

Peter Lacoere (Veneco, Hogent) verknoopt de opgave van de bouwshift met het anticiperen op fenomenen zoals een waterbom. Hij geeft een overzicht van beleidsacties die dringend nodig zijn voor de watergevoelige open-ruimtegebieden.

De Antwerpse vzw GruunRant ontwikkelde een GIS analyse methodiek waarbij de watersysteemkaart, de bestemmingen en het effectieve ruimtebeslag geïntegreerd worden. Op die manier maken ze actiezones zichtbaar waar een mix van maatregelen aan gekoppeld kunnen worden. **Dirk Cleiren** legt uit hoe ze vanuit een bewonerscollectief werk maken van zo'n regionale visie en aanpak. Daarna geeft een medewerker van de Vlaamse Milieu Maatschappij toelichting over de vernieuwde watertoets. Hoe kunnen we dit instrument inzetten zodat water de nodige ruimte krijgt?

Tot slot gaan we in dialoog met het publiek: hoe maken we ruimte voor sponsland aan de hand van onze ruimtelijke planningsinstrumenten?

2. Rivieren als gebiedsgerichte opdracht

DEPART
1e verdieping

Sessievoorzitter: **Griet Celen** (VLM)

Rivieren houden zich niet aan gemeentegrenzen. Rivierbeleid is dan ook noodzakelijk gebiedsgericht. In deze deelsessie trekken we lessen uit gebiedsgerichte processen in valleigebieden waar de VLM bij betrokken is en uit de gebiedscoalities van Water-Land-Schap.

Bram Abrams, arrondissementscommissaris Vlaamse Dienst Gouverneur Antwerpen en procesbegeleider in het valleigebied van De Kleine Nete, licht toe hoe je aan de slag gaat in een gebied waar reeds verschillende planprocessen lopen en waar verschillende actoren betrokken zijn. Hoe werk je in zo'n context aan een gedeelde agenda in functie van ruimte voor de rivier?

An Steegen (projectcoördinator Provincie Vlaams-Brabant) is geografe van opleiding en projectcoördinator van het Getebekken. Ze stelt het strategisch project onverGETElijk! voor vanuit het perspectief van gebiedsgerichte samenwerking. Ze benoemt de uitdagingen die voorliggen voor onze rivieren met het oog op klimaatverandering en wat nodig is in lokaal en bovenlokaal beleid om een versnelling hoger te schakelen.

In de sessie nemen we tijd voor interactie met het publiek, voor iedereen die bij gebiedsgerichte processen betrokken is.

3. Water als blauwdruk in het landschapsontwerp

HOWEST
Lokaal 3.002

Sessievoorzitter: **Isabelle Putseys** (Sweco)

Doelstellingen als waterinfiltratie, wateropslag en waterbeleving zijn niet meer weg te denken in landschapsontwerp. Om tot geslaagde ontwerpen te komen volstaat knip- en plakwerk echter niet. De context is bepalend en bestaat uit de dynamiek tussen waterkwaliteit en oever, werken vanuit biodiversiteit en bodem en vanuit de rivier in stedelijke netwerken. De nood om te werken aan waterveiligheid en waterbeschikbaarheid wordt duidelijk, een coherente visie waarbinnen kleinere ontwerpogaves zich situeren is echter noodzakelijk. Drie ervaren landschapsarchitecten (**Annelies de Nijs** van Atelier Horizon, **Claire Laeremans** van Lama en **Florence Vannoorbeeck** van BUUR part of Sweco) nemen je mee in hun visievorming, die de basis vormde voor concrete realisaties.

4. Water in de stad en in de gemeente

HOWEST
Lokaal 3.001

Sessievoorzitter: **Hannelore Mees** (Provincie Oost-Vlaanderen)

Lokale besturen werken op dit moment volop aan ‘hemelwater- en droogte-plannen’. Deze beogen een integrale, gedragen en gebiedsdekkende visie op het hele watersysteem. In deze deelsessie tonen we op welke manier we dit aan ons ruimtelijk beleid kunnen koppelen.

De gemeente Temse heeft een ambitieus plan op wijkniveau en koppelt water aan andere thema's zoals mobiliteit en energie, om tot een echte klimaatwijk te komen. **Nel Vereeken** (Clustermanager Ruimte gemeente Temse) licht het plan toe en gaat o.a. in op hoe je vergroening en ontharding realiseert in het bestaande bebouwingsweefsel. We werpen ook een blik op onze nationale hoofdstad. **Tom Dhaeyer** (Antea Group) schetst de verschillende fiches van het Waterplan Brussel, die ontwikkeld werden vanuit een intensief voortraject met verschillende diensten. Ook het Waterplan van Antwerpen komt aan bod: **Samuel Van de Vijver** (Stad Antwerpen) gaat erop in. Hij zal ook voorbeeldprojecten en de implementatie van het Antwerpse waterplan in hun werking toelichten.

TRANZIT
polyvalente zaal

5. Burgers aan boord

Sessievoorzitter: **Lieven Symons** (Waterland)

Experten en overheden zijn niet in staat de wateruitdagingen in hun eentje op te lossen. De hele samenleving moet mee. Daarom is het belangrijk burgers van in het begin te betrekken bij de aanpak van ruimte voor water. Dat kan op diverse manieren.

We trekken naar Brussel, waar **Boud Verbeiren** (VUB) het citizen science project Brusseau toelicht. Vervolgens gaan we naar de wijk Waterschei in Genk waar ‘Waterrijk Waterschei’ met bewoners zelf zoekt naar oplossingen. **Karolien Van Dyck** (Common Ground) en **Liesbeth Huybrechts** (Universiteit Hasselt, Waterrijk Waterschei) nemen ons mee in hun zoektocht naar een ‘gedeelde grond’ met burgers in waterdossiers. **Kathleen Van Dorslaer** (Provincie Antwerpen) licht het uitgebreid participatietraject achter ‘Laakland’ toe. Vier keer een heel andere aanpak in heel andere contexten, met water als blauwe draad.

6. Oplossingsgericht landschappen maken: ontwerp als drijfveer voor beleid

HOWEST
Lokaal 3.010

Sessievoorzitter: **David Verhoestraete** (Cluster Landscape)

Ontwerpend onderzoek vormt de noodzakelijke schakel tussen top-down en bottom-up, en kan daardoor diverse actoren in beweging brengen, wat een must is bij grootschalige projecten. Het ‘vermaatschappelijkt’ ruimtelijke uitdagingen en maakt het mogelijk om oplossingsgericht te denken.

Eind jaren ‘80 heeft het ontwerpend onderzoek van ‘Plan Ooievaar’ in Nederland een baken verlegd. De ontwerpers toonden op welke manier de valleien beter beschermd konden worden tegen wateroverlast. De daaropvolgende decennia maakte het programma ‘Ruimte voor de Rivier’ Plan Ooievaar concreet. Net op tijd: de rivier nam die ruimte effectief in toen de regen met bakken uit de lucht viel in 2021. De interactie tussen landschappelijk ontwerp en realisatie is dus cruciaal. **Robbert de Koning** (landschapsarchitect BNT) neemt ons mee in de verschillende stappen.

De complexiteit en techniciteit die bij water komen kijken vergen een grondige en gedifferentieerde aanpak, zoals ook het Sigmaplan in Vlaanderen toont. Het ontwerpend onderzoek van ‘De Droge Delta’ wil op eenzelfde manier realisatie-processen in gang zetten om ruimte te maken voor een droogte-aanpak. **Marten Dugernier** (Antea Group) vertelt ons erover.

7. Terreinbezoek De Leieboorden (Stad Kortrijk)

ingang
DEPART

Water is een zeer dankbaar gegeven om kwaliteitsvolle en unieke publieke ruimte in de stad te realiseren. De Leiewerken In Kortrijk evolueerden van een infrastructuurwerk naar een stadsvernieuwingsproject met kwalitatieve publieke ruimte en zijn de motor voor tal van boeiende stadsprojecten.

Dries Baekelandt (coördinator stadsprojecten Stad Kortrijk) vertelt er ons alles over.

8. Terreinbezoek Heulebeek (Stad Kortrijk)

ingang
DEPART

De Heulebeek takt aan op de Leie en is prominent aanwezig in Groot-Kortrijk. De beek verandert doorheen diverse contexten: van stedelijke wijken tot open ruimte. We trekken met de fiets naar de Heulebeek in haar diverse verschijningsvormen, ontdekken hoe bewonersgroepen aan hun beek gehecht zijn en waar de naam Preetjesmolen vandaan komt (en waarom dat voor een ontwerp belangrijk is). **Nicolas Provoost** (ruimtelijk planner Stad Kortrijk) en **Laurence Singier** (projectleider infrastructuur Stad Kortrijk) lichten toe.

Een greep uit ruimte 55 water

Aquamnesia Het herstel van een verloren geheugen / **'Eerst water, de rest komt later'** Een gesprek waarin waterbeleid en ruimtelijke ordening elkaar ontmoeten / **Ruimte voor water** Stapstenen naar een klimaatbestendig Vlaanderen / **Stroomgebiedbeheerplannen** Werken aan het herstel van gezonde waterlopen in Vlaanderen

/ **De Dendervallei** Op zoek naar alternatieven voor waterveiligheid en ruimtelijke transitie
Ontwerpen voor water het Antwerpse waterplan als hefboom voor het ontwerpen van een klimaatadaptieve stad / **Blue Gate Antwerp** De blauwe make-over van een bedrijventerrein / **Leaudegem** Gedecentraliseerde waterzuivering in de gemeente Ledegem / **Van underground naar mainstream** De nood aan een schottenvrij beleid voor oppervlakte en grondwater / **Bitterzout** Wat is er aan de hand met het grondwater in West-Vlaanderen? / **Regelzucht in het zwemwater** Naar een progressief zwembeleid in Vlaanderen / **De Gaverbeek** Strategische visie op een beekvallei / **Groenblauwe kernvernieuwing** Open oproepen voor Halle en Welgem / **Waterrijk Waterschei** Een participatiece studie rond water en klimaatverandering / **Zenne in zicht** De Zenne in het recente stadsrenovatiebeleid van Brussel / **Après le déluge** Welke lessen hebben we getrokken uit de catastrofe in het stroomgebied van de Vesder?

ruimte is een driemaandelijks magazine dat wordt uitgegeven door de Vlaamse Vereniging voor Ruimte en Planning (VRP)

voor info over tarieven, abonnementen en verkooppunten **vrp.be**

Met dank aan

Alle sprekers, deze tekst werd opgesteld vanuit de voorbereidende gesprekken die we voerden n.a.v. de Werelddag van de Stedenbouw.

Iedereen die met ons meedacht in de werkgroep:

Isabelle Putseys (Sweco);
Lieven Symons (Labo Ruimte);
Liesbeth Gellinck (VLM);
Timo Stevens (De Urbanisten)
Greet Timmermans (VMM);
Geert De Blust (Inbo/UAntwerpen);
Jan Staes (UAntwerpen).

Speciale dank aan de stad Kortrijk om te gast te mogen zijn!

sponsors

BOUWMEESTERMAITREARCHITECTE

**TEAM
VLAAMS
BOUWMEESTER**

**VLAAMS-
BRABANT**

**Provincie
Antwerpen**

west-vlaanderen
de gedreven provincie

**DEPARTEMENT
OMGEVING**

**provincie
Oost-Vlaanderen**

partners

B U
U R

MONT
MOBILITEIT IN ZICHT

www.geosted.be

www.vito.be

Welkom
in de
buurt.

AG VESPA

POLO.
ARCHITECTS

www.polo-architects.be

COMMON
GROUND
ruimte maken

www.common-ground.eu

www.kortrijk.be

www.brut-web.be

RUIJTE
VOOR IDEEËN

VLAAMSE
LAND
MAATSCHAPPIJ

Vlaanderen
is open ruimte

BLAUW
DRUK
STEDENBOUW

TRIPLE LIVING

AIMI
ARCHITECTS IN MOTION

't Stad
is van
iedereen.

innoveren
met kennis

OMGEVING
LANDSCAPE ARCHITECTURE URBANISM

IDEA
CONSULT thinking ahead

van roey
BOUWEN MET MENSEN

ATELIER
ROMAIN

STRAMIEN
structuur & architectuur

Colofon

TEKST

Mieke Nolf

REDACTIE

Koen Raeymaekers,
Kathleen Van de Werf,
An Rekkers,
Laura Koet

VORM

Laura Koet
lu'cifer

Een uitgave van
(november 2022)

